

Literatura młodzieżowa jako instrument edukacji seksualnej

Wokół funkcji literatury „osobnej”

Dzieło literackie spełnia trzy zasadnicze funkcje: estetyczną, poznawczą i wychowawczą (Sławiński 2008: 168–170). Pierwsza z nich polega na wywoływaniu przeżycia estetycznego, będącego odpowiedzią odbiorcy na specyficzny wewnętrzny porządek konstrukcyjny utworu. Funkcja poznawcza zakłada wpisanie w tekst odwołań do rzeczywistości pozaliterackiej, poszerzając w ten sposób wiedzę czytelnika o świecie. Natomiast rola wychowawcza to oddziaływanie na moralność i poglądy ideowe odbiorców. Prymarne znaczenie w przypadku literatury pięknej odgrywa tutaj funkcja estetyczna.

Trochę inaczej bywa postrzegana specyfika ról, jakie spełnia twórczość adresowana do dzieci i młodzieży. Sugeruje to już sam fakt, że określa się ją jako literaturę „osobną” bądź „czwartą”¹. Ta gałąź piśmiennictwa wyróżnia się przede wszystkim dydaktyzmem, który zarówno wspomaga edukację młodocianego czytelnika, jak i wychowywanie go. Z drugiej strony cechuje ją obecność ludyckości i komizmu, która pozwalają doświadczać rozrywki w trakcie lektury. Wiążą się z tym jeszcze dwie inne kategorie: przygodowość i fantastyka, dzięki którym przyciąga się uwagę odbiorcy i rozwija jego wyobraźnię. Ponadto literatura dla dzieci i młodzieży podlega specyficznym uwarunkowaniom zewnętrznym, jakie wyznacza psychologia rozwojowa i pedagogika (Adamczykowa 2008: 29). Stanisław Frycie zwraca także uwagę na obecność w niej gatunków, które nie pojawiają się w piśmiennictwie wysokoartystycznym (Frycie

---

1 Terminy te zostały wprowadzone przez Jerzego Cieślikowskiego, który stworzył fundament badań nad literaturą dla dzieci i młodzieży w Polsce. Określenie „osobna” miało pokazywać, że ten dział piśmiennictwa odróżnia się od pozostałej twórczości. Natomiast pojęcie „literatury czwartej” stało się wynikiem próby umiejscowienia literatury dla dzieci i młodzieży w stosunku do trzyklasowego podziału twórczości zaproponowanego przez Czesława Hernasa (literatura wysoka, literatura ludowa, literatura brukowa). Por. J. Cieślikowski, *Literatura osobna*, wybór R. Waksmund, Warszawa 1985, s. 11–12.

1999: 73). Przykładami mogą być chociażby baśń, kołysanka itp. Pomimo przedstawionych tu wybranych cech wyróżniających literaturę „osobną” na tle pozostałej twórczości ma ona z nią również punkty styczne. Mogą nimi być chociażby posługiwanie się motywami czy archetypami wypracowanymi na gruncie twórczości ogólnej, a także wykorzystywanie takich samych sposobów konstrukcji utworów literackich. Przywołane właściwości pokazują, że granice między *tekstami dla dzieci* i *tekstami dla dorosłych* są dość ruchome i niejednokrotnie zależą wyłącznie od indywidualnego procesu twórczego pisarza (Nières-Chevrel 2009: 82). Nie pozostaje jednak nie zgodzić się z sądem Jolanty Ługowskiej, że literatura dziecięco-młodzieżowa *uwzględniać musi możliwości, zainteresowania i preferencje potencjalnego odbiorcy* (Ługowska 2009: 238).

Scharakteryzowana gałąź piśmiennictwa spełnia głównie trzy podstawowe funkcje: pouczającą, edukacyjną i rozrywkową (Marcoin, Chelebourg 2013: 64). Pierwszą z nich odnieść można do funkcji wychowawczej, która odpowiada za kształtowanie osobowości czytelnika i przekazywanie mu powszechnie obowiązujących zasad moralnych. Natomiast rola edukacyjna polega na włączaniu do tekstu literackiego różnych informacji o otaczającym świecie i mechanizmach jego funkcjonowania. Ostatnia z wymienionych funkcji, właściwa przede wszystkim literaturze popularnej, ma za zadanie przynieść odbiorcy przyjemność, relaks, a proces czytania uczynić dobrą zabawą. Literatura dla dzieci i młodzieży realizuje również funkcję estetyczną (Lagache 2006: 45–46), bowiem niejednokrotnie ważny jest sposób konstruowania tekstu literackiego i ponadczasowe sensory, jakie on przekazuje odbiorcom. Obecnie przypisuje się jej jeszcze dwie ważne role: kompensacyjną i terapeutyczną (Skotnicka 2010: 88–89). Funkcja kompensacyjna odnosi się do tego, że literatura przynosi dziecięcemu i młodzieżowemu odbiorcy uzupełnienie braków z otaczającej rzeczywistości, pokazując odległe światy, niezwykle przygody, realizacje skrywanych marzeń itp. Zaś terapeutyczność tekstów literackich rozumiana jest jako zapewnianie czytelnikom możliwości odizolowania się od rzeczywistości, co pozwala im na wyciszenie i poradzenie sobie z trudnymi przeżyciami. Różnorodność funkcji, jakie spełnia literatura dziecięca i młodzieżowa jest wynikiem zachodzących przemian kulturowych i społecznych. Poza tym istotne znaczenie ma tu odbiorca, którego potrzeby sprawiają, że teksty literackie mają szerszy repertuar ról względem literatury ogólnej.

Literatura dla dzieci i młodzieży bywa zatem traktowana nie tylko jako narzędzie rozrywki, ale także jako nośnik informacji i poradnik, jak powinno się żyć. Szczególne znaczenie ma to w przypadku twórczości adresowanej do nastolatków, którzy stopniowo wchodzą do świata dorosłych ludzi. Dość

często potrzebują oni wiedzy o radzeniu sobie z trudnymi problemami, które traktowane są jako tabu. Trzeba tutaj zauważyć, że najnowsza twórczość dla adolescentów stara się sprostać tym wyzwaniom, poruszając przemilczane dotąd problemy (Piątysek 2009: 58). W tej grupie znajdują się m. in. treści powiązane z przygotowaniem do życia w rodzinie. Celem tego artykułu będzie pokazanie, w jaki sposób literatura młodzieżowa spełnia rolę instrumentu edukacji seksualnej.

Edukacja seksualna w literaturze dla nastolatków

Sam termin „edukacji seksualna” spotkać można często w przekazach medialnych, które poruszają kwestię edukowania młodych ludzi w zakresie seksualności człowieka. Kojarzy się on zazwyczaj wyłącznie ze sferą seksualności człowieka, choć jego ramy znaczeniowe są szersze. Edukacją seksualną określa się bowiem promowanie zdrowia seksualnego wraz z towarzyszącymi mu komponentami. Porusza ono przede wszystkim kwestię zdrowego rozwoju seksualnego, budowania odpowiedzialnych i równych relacji między partnerami, przemocy seksualnej i różnych zaburzeń (Lew-Starowicz, Długołęcka 2006: 9). Zwraca także uwagę na zagadnienia psychologiczno-społeczne, do jakich zaliczyć można m. in. modele rodziny, wzorce płciowe itp. Ma to na celu przede wszystkim socjalizację (Chomczyńska-Miliszkievicz 2002: 106–107) określonych treści, które staną się podstawą funkcjonowania w dorosłym życiu.

W najnowszej literaturze adresowanej do odbiorcy młodzieżowego, którym zazwyczaj ma być gimnazjalista bądź licealista, zaobserwować można obecność wielu problemów z zakresu edukacji seksualnej. Zaliczają się do nich chociażby: dojrzewanie fizyczne, rodzina tradycyjna, rodzina niepełna, stosunek seksualny, antykoncepcja, orientacja seksualna, wizerunek kobiety i mężczyzny, miłość itp. Wszystkie pojawiające się treści można zgrupować w dwóch ogólnych kategoriach.

Pierwszą z nich stanowi problematyka dotycząca kwestii, które bezpośrednio nie dotyczą seksualności, m. in. adolescencji, modelu rodziny czy wzorców płciowych. W tekstach adresowanych do młodych ludzi pojawia się wiele odniesień do okresu dojrzewania i związanych z nim trudności. *Kaska Podrywaczka* Marty Fox (2008) porusza kwestię labilności emocjonalnej nastolatków. Główna bohaterka doświadcza skrajnych emocji w czasie rozmowy z rodzicami. W jednej chwili śmieje się, okazując radość, która za chwilę przeistacza się w smutek, skłaniający ją do nagłego ataku płaczu. Świadczy to o braku dojrzałości emocjonalnej u piętnastolatki, ale jednocześnie zostaje przedstawione jako coś naturalnego. Nastolatka nie panuje nad emocjami

w trudnej dla niej sytuacji, co jest typowe dla większości młodych ludzi. Rozmowa z rodzicami o kłopotach osobistych może być krępująca, stresująca czy nawet frustrująca. Natomiast *Pierwsza noc pod gołym niebem* Agaty Mańczyk (2008) zwraca uwagę na trudności, jakie pojawiają się pomiędzy nastolatkami a ich dorosłymi opiekunami. Bazyl i Inka – bohaterowie powieści – uciekają z domów rodzinnych, ponieważ czują się niezauważani przez swoich bliskich. Inka żyje w rodzinie, która stawia jej wysokie wymagania i zupełnie nie bierze pod uwagę indywidualnych potrzeb dziecka. Zaś Bazyl ma przeciwną sytuację, gdyż jego rozwiedzeni rodzice nie interesują się, tym co on robi i jakie ma problemy. Zachowanie obojga młodych ludzi determinuje bunt wobec postępowania dorosłych. Powieść pokazuje, że konflikty pokoleń mogą zdarzyć się w każdej rodzinie i wynikać z różnych przyczyn. Zarówno utwór Fox, jak i Mańczyk analizują ważne problemy okresu dojrzewania, odsłaniając ich tajemnice. Przekazywane informacje mogą pomóc nastoletnim czytelnikom zrozumieć swoje zachowanie i sytuację, w jakiej się znaleźli. Ma to także walor terapeutyczny, ponieważ opowiedziana historia pozwala jednocześnie zapomnieć na chwilę o własnych problemach i odnaleźć ich rozwiązanie.

W omawianej kategorii usytuować należy również zagadnienie wizerunku współczesnej rodziny. Cały czas funkcjonuje tradycyjny model, który odnaleźć można w *Jeźyciadzie* Małgorzaty Musierowicz. Pojawia się tam kochająca się rodzina, która składa się z matki, ojca i dzieci. Wszyscy razem starają się rozwiązywać pojawiające problemy, zawsze znajdując satysfakcjonujące rozwiązanie. Na przeciwległym biegunie sytuuje się obraz rodziny, która nie zawsze spełnia swoje funkcje i nie ma stałej struktury. *Rokko* Barbary Ciwoniuk (2013) to powieść, która jako jedna z nielicznych przedstawia, jak wygląda życie nastolatka z samotnie wychowującym go ojcem. W tej rodzinie każdy funkcjonuje niezależnie od siebie, nie interesując się sobą nawzajem. Siedemnastoletni Roch może nie chodzić na wszystkie lekcje do szkoły, nikt nie sprawdza, z jakim towarzystwem spędza czas. Jego ojciec bowiem prowadzi tryb życia „imprezowicza” i kobieciarza, dając synowi bardzo zły wzorzec. Taka sytuacja ulega zmianie dopiero w końcowej części utworu, kiedy to obaj mężczyźni rozmawiają o okolicznościach śmierci matki Rocha, które dotychczas były owiane tajemnicą. Zupełnie inaczej funkcjonuje rodzina Alicji z *Pozłacanej rybki* Barbary Kosmowskiej (2014). Jej rodzice rozwiedli się, ale mimo to pozostali w dobrych relacjach. Ojciec ożenił się z nową kobietą, która urodziła mu syna. Matka pozostała wolną osobą, nie próbując niszczyć szczęścia byłego męża. Alicja początkowo nie akcentowała rozwodu rodziców aż do momentu narodzin brata, który stał się dla niej bardzo ważną osobą. Historia nastolatki przeciwstawia się stereotypom, dając przykład, jak dobrze może funkcjonować rodzina rozbita.

Warto jeszcze przywołać powieść Beaty Ostrowickiej *Zła dziewczyna* (2014), w której zaprezentowano patologiczną sytuację rodzinną głównej bohaterki. Marcysia pochodzi z biednej rodziny, która mieszka w małej wiosce. Jej ojciec jest alkoholikiem, który terroryzuje swoich najbliższych. Matka całkowicie poddaje się humorom męża, który niejednokrotnie zachowuje się wobec niej agresywnie. Dziewczyna opuszcza swoich bliskich i przeprowadza się do ciotki w Krakowie, gdzie podejmuje naukę w liceum. Rodzina Marcysi staje się tutaj typem rodziny dysfunkcyjnej, która nie kieruje się dobrem. Determinacja bohaterki udowadnia jednak, że można wyjść z tego środowiska, ale brak właściwych relacji w domu odbija się na jej późniejszym życiu. Dziewczyna ma problemy z nawiązywaniem relacji z innymi ludźmi, a także z budowaniem bliższych związków. W przedstawianiu modeli rodziny w literaturze dla młodzieży pełni dwa zadania. Po pierwsze uświadamia młodych czytelników o wielości i problematyczności sytuacji rodzinnych, jakie współcześnie pojawiają się w świecie rzeczywistym. Poza tym odbiorcom daje wskazówki, jak funkcjonować w różnych typach rodzin, a także uwidacznia skutki obecności dysfunkcji w podstawowej komórce społecznej. Poruszeniu tej problematyki można przypisywać jeszcze rolę kompensacyjną, gdyż czytelnikom, mającym trudną sytuację, daje namiastkę pozytywnych relacji.

Obecność elementów edukacji seksualnej w literaturze dla młodzieży przejawia się w przekazywaniu wzorców kobiecości i męskości, które wpisane są w kreację poszczególnych postaci. Z jednej strony odpowiadają one tradycyjnym poglądom, z drugiej – realizują nowe podejście. Szczególnie interesujące wydają się te drugie, dlatego warto przyjrzeć się im bliżej. *Wywrotka* Kazimierza Szymeczko (2012) wprowadza postać Basi, która wychowuje się bez ojca, który odbywa karę więzienną. Nastolatka ma tylko matkę i młodszego brata, którymi stara się opiekować. To wymaga od niej niezwykłego uporu i siły, które cechują zazwyczaj mężczyzn. Poza tym dziewczyna wykazuje się odwagą, ratując swoich najbliższych z rąk przestępców. Taki sposób kreacji tej postaci odbiega od stereotypowego wzorca kobiecości, wprowadzając wiele cech męskości. Istotne znaczenie tutaj także fakt, że Basia zaczyna ogrywać rolę głowy rodziny, którą stereotypowo przypisuje się ojcu. Takie zadanie wymaga od niej dojrzałości i odpowiedzialności mimo młodego wieku. Maskulinizacja postaci kobiecej została zastosowana przy kształtowaniu sylwetki Patrycji z *Bidula* Mariusz Maślanki (2010). Nastolatka jest osobą bezwzględną, dla której stosowanie przemocy stanowi metodę rozwiązywania zaistniałych problemów. Swoim zachowaniem budzi postrach wśród pozostałych mieszkańców domu dziecka, a szczególnie kolegów jej młodszego brata. Agresywność przypisywana jest najczęściej mężczyznom, przez co postać traci jakąś część

swojej kulturowej kobiecości. Obie kreacje pokazują nowe wzorce bycia kobietą (dziewczyną), które zostały wypracowane przez otaczającą sytuację społeczną, rodzinną. Jednak pierwszy z nich budzi pozytywne odczucia z uwagi na motywację, którymi kieruje się bohaterka. Natomiast drugi wywołuje niesmak i przyczynia się do negatywnej oceny postaci, ponieważ zachowanie wyrządza krzywdę niewinnym współmieszkańcom domu dziecka. Przemiany dostrzega się również w kształtowaniu postaci męskich, którym przypisuje się niekiedy cechy kobiece. Tytułowy Igor Barbary Ciwoniuk (2011) jest chłopcem, którego samotnie wychowuje matka. Nie należy on do odważnych ludzi, ponieważ boi się starszych chłopców i nie potrafi się sprzeciwić nękanii z ich strony. Cechuje go raczej spokój i łagodne usposobienie, które stereotypowo przypisuje się kobietom. Podobnie nacechowanie ma jego sposób spędzania wolnego czasu, ponieważ m. in. czyta i pomaga mamie w kuchni, co kojarzone jest z zajęciami kobiecymi. Można zatem bez wątpienia stwierdzić, że realizuje się tu nowy model męskości, rezygnujący z typowych cech. Wprowadzanie takich wzorców płciowych do literatury dla młodzieży ma przede wszystkim pokazać, że coraz częściej pojawiają się ludzie, którzy nie wpisują się w utrwalone stereotypy. Ponadto zachęca do refleksji nad rolą kobiety i mężczyzny w życiu, która zmienia się wraz z następującymi przemianami kulturowymi. Z drugiej strony prezentowane modele kobiecości i męskości ogrywają ważną rolę w socjalizacji ról płciowych. Literatura dla młodzieży stara się odchodzić od stereotypowych ujęć, odnosząc się do przemian społeczno-kulturowych.

Drugą, jednocześnie najciekawszą, kategorię tworzą zagadnienia związane z seksualnością młodych ludzi. Ważne jest tutaj zarówno emocjonalne zaangażowanie w relacje z drugim człowiekiem, jak i życie seksualne młodych ludzi. Najnowsza literatura adresowana do nastoletniego odbiorcy bardzo często porusza te kwestie, włączając je w fabuły powieściowe.

Jednym z tematów wielu powieści młodzieżowych jest zakochanie, zauroczenie czy pierwsza miłość. W *Bransoletce* Ewy Nowak (2014) główna bohaterka znajduje się w okresie, w którym nastolatki próbują tworzyć między sobą coraz bliższe związki. Początkowo nie jest ona jeszcze zainteresowana poszukiwaniem swojej „drugiej połówki”. Dopiero wycieczka szkolna zmienia to podejście, ponieważ Weronika poznaje na niej Łukasza. Przystojny nastolatek nawiązuje z nią rozmowę i siada przy niej w autobusie. Dla dziewczyny zmienia się nagle cały świat, gdyż zachowanie Łukasza odbiera jako oznaki zauroczenia w niej. Jednakże chłopak zbliżył się do niej jedynie po to, aby zgodziła się ona pojechać za niego na warsztaty teatralne. To skłoniło Weronikę do zachowania dystansu wobec innych nastolatków. W trakcie warsztatów teatralnych zainteresował się nią Olek, którego potraktowała z obojętnością. Tam

też poznała Karola, który unikał kontaktu z grupą. Dziewczyna próbowała poznać go bliżej i odkrywała, że chłopak nie ma jednej ręki, co ukrywa przed swoim otoczeniem. Oboje zaczęli spędzać ze sobą coraz więcej czasu i stali się szczęśliwym związkiem. Cała historia pokazuje, jakie zmiany zachodzą w relacjach interpersonalnych adolescentów. Przestaje im wystarczać koleżeństwo czy przyjaźń, więc zaczynają poszukiwać miłości. Niejednokrotnie mają poważne trudności z interpretacją zachowań otaczających ich ludzi, przypisując im okazywanie zauroczenia czy też zubożenia na ich uczucia. Taka rozbieżność prowadzi do pomyłek, które przyczyniają się do zamykania się na innych ludzi czy przeżywania rozpaczy. Niewątpliwie jest to typowe zachowanie dla adolescentów, którzy znajdują się dopiero na etapie dojrzewania emocjonalnego. Powieść Nowak nie krytykuje tego faktu, a po przez przedstawioną fabułę próbuje wspomóc nastoletnich czytelników w ich trudnościach, pokazując, że każdy ma szansę na znalezienie prawdziwej miłości. Z podobną problematyką zmaga się *Kawa z kardamonem* Joanny Jagiełło (2012), w której czternastoletnia Halinka, nazywa Linką, niespodziewanie zakochuje się. Dziewczyna mieszka w domu wraz ze swoją matką, ojczymem i przyrodnim bratem. Nauka nie jest jej mocną stroną, za to interesuje ją fotografia. Dzięki temu poznaje przypadkowo Adriana, który jest uczniem społecznej szkoły, w której kształcą się przyszli malarze i fotografowie. Początkowo ich znajomość ma charakter przelotnej znajomości, która jednak z czasem staje się koleżeństwem. Linka powtarza sobie cały czas, że Adrian jest wyłącznie jej kolegą. Zupełnie nie zwraca uwagi na to, że zaczyna spędzać z nim coraz więcej czasu, może liczyć na jego pomoc w każdej sytuacji. Cały czas odsuwa od siebie myśl o zakochaniu się, sprawiając przykrość nastolatкови, który traktuje jej obojętność jako odrzucenie. Dopiero w momencie, kiedy Adrian ma wyjechać na stałe do Anglii Linka uświadamia sobie, jak bardzo kocha tego chłopaka. Wyznaje mu tu w ostatniej chwili przed startem samolotu, co sprawia, że ich kontakt nie kończy się. Przypadek bohaterki *Kawy z kardamonem* odnosi się do sytuacji, w których młodzi ludzie nie rozumieją jeszcze dobrze własnych uczuć. Traktują niektórych ludzi w wyjątkowy sposób, jednak wstydzą się do tego przyznać się przed samym sobą i tą osobą. To wywołuje różne trudności i napięcia w relacji z drugim człowiekiem. Powieść przynosi dobrą radę, jak poradzić sobie z takim problemem. Najważniejsze jest szczere wyznanie własnych uczuć, których nie powinno się wstydzić. To jedyna ścieżka, która pozwoli na szczęśliwe zakończenie. Oba przywołane teksty literackie próbują zachęcić do poznawania i mówienia o uczuciach, a także odkrywają mechanizmy funkcjonowania młodzieńczej miłości.

Z tą problematyką wiążą się dylematy, z jakimi spotykają się młodzi ludzie. Przykładem może być chociażby orientacja seksualna i związane z nią niepoakoje. Ten temat podejmuje powieść *Koniec gry* Anny Onichimowskiej (2012). W utworze opowiedziana została historia siedemnastoletniego Aleksandra, który odkrywa swoje preferencje seksualne przy próbie nawiązywania bliższych relacji z kobietami. Najpierw spotyka się z koleżanką siostry, a później tworzy związek z Renią – najładniejszą dziewczyną w szkole. Chłopak początkowo jest szczęśliwy z sytuacji, w jakiej się znalazł. Jednak stopniowo zaczyna odczuwać dyskomfort związany z ogarniającym go zainteresowaniem mężczyznami. Aleksander próbuje nawiązać kontakt z poznanym trenerem z siłowni, od którego oczekuje wprowadzenia w środowisko homoseksualistów. To pociąga za sobą odkrycie u siebie pociągu seksualnego do przedstawicieli własnej płci. W efekcie nastolatek zrywa ze swoją partnerką i zostaje wyrzucony z rodzinnego domu. Od tej pory nie ukrywa swojego homoseksualizmu i nawiązuje bliższe relacje z mężczyznami. *Koniec gry* skupia się na problemie kształtowania się orientacji seksualnej głównego bohatera, która nie wpisuje się w psychologiczne modele. Zwrócono tutaj szczególną uwagę na trudności, jakie towarzyszą odkrywaniu i zrozumieniu własnych preferencji sensualnych. Z jednej strony są nimi wewnętrzne rozterki bohatera, z drugiej zaś – reakcja otoczenia na jego inność, a szczególnie rodziny. Powieść ma zachęcić do refleksji na temat homoseksualizmu oraz przynieść młodym zagubionym ludziom wsparcie w poznawaniu własnej tożsamości.

Literatura młodzieżowa nie pomija bardzo ważnego problemu, jaki stanowią kontakty seksualne adolescentów. W powieściach dla młodzieży odnaleźć można wiele refleksji na ten temat, a także bezpośrednie opisy tych zdarzeń. Następuje pewne przełamywanie tabu związanego z seksualnością. Jednym z pierwszych tego typu utworów w Polsce był *Agaton-Gagaton: jak pięknie być sobą* Marty Fox (2009), w którym pojawił się rozdział zatytułowany *Orgazm*. Nastoletnia Agata próbuje w nim zebrać informacje na temat orgazmu, rozmawiając z członkami swojej rodziny i przeglądając różne źródła wiedzy. W ten sposób udało jej się znaleźć definicję, którą skonfrontowała ze spostrzeżeniami dorosłych. Jednak niezbyt dokładne wyjaśnienia, które usłyszała, zaowocowały wieloma wątpliwościami. Nastolatka zaczęła zastanawiać się, kiedy przeżywa orgazm i czy jest on najważniejszy w życiu. Jej wątpliwości rozwiła mama, która stwierdziła, że *najważniejsza jest miłość, i tylko ona, bo miłość prawdziwa trwa całe lata i dzięki niej można góry przenosić, a orgazm trwa kilka sekund i gdyby nie było miłości, to tylko przez te krótkie chwile życie miałoby sens i wartość* (Fox 2009: 133). Wprowadzenie tej problematyki w treść powieściowej fabuły spełnia funkcję poznawczą i wychowawczą. Młody czytelnik dostaje

porcję wiadomości ze sfery seksualności, która bywa traktowana jako tabu. Jednocześnie przedstawiona sytuacja zachęca do podejmowania rozmów na trudne tematy i zadawania pytań dorosłym. Co ciekawe bohaterka powieści Fox pytania o orgazm nie kieruje do swojego ojca, co może świadczyć o pewnych barierach kulturowych związanych z podziałem na to, co kobiece i męskie. Taka rozmowa prawdopodobnie była sprzeczna z tym założeniem.

Istotne znaczenie ma również problem inicjacji seksualnej, który pojawia się w życiu nastolatków. W *Złej dziewczynie* Beaty Ostrowickiej wprowadzono scenę, w której jeden z kolegów próbuje współżyć z Marcysią:

Patrzy na mnie bez słowa, a potem obejmuje i wciąga do pobliskiej bramy. Całujemy się gwałtownie... [...] Jego dłonie błędzą po moich włoskach, szyi, plecach. Są na brzuchu... [...] I nagle ta chłodna myśl, że pierwszy raz nie może być w bramie śmierdzącej sikami kotów. Nie! Nie! Odpycham Iza od siebie, on traci równowagę, a ja z pałającymi policzkami uciekam z bramy (Ostrowicka 2014: 137).

Cała sytuacja z jednej strony odsłania mechanizm budzenia się pożądania seksualnego. Dotykanie ciała przez mężczyznę sprawia Marcysi ogromną przyjemność, nad którą traci chwilami traci kontrolę. Jednak końcowe zachowanie Marcysi przekazuje bardzo ważny komunikat o tym, że pierwszy kontakt seksualny nie powinien być przypadkowy. Poza tym jej postępowanie przypomina, że każda ze stron ma prawo do przerwania zbliżenia. Tak też zachowuje się bohaterka *Plotkarskiego SMS-a* Marty Fox (2012), która w trakcie zaplanowanej inicjacji seksualnej niespodziewanie ją przerywa, choć sama jej wcześniej chciała.

Z kontaktami seksualnymi nastolatków wiąże się kwestia antykoncepcji i konsekwencji współżycia. Taki wątek pojawia się w *Końcu gry* Anny Onichimowskiej (2012), gdzie dochodzi do stosunku seksualnego pomiędzy Aleksandrem i Renatą. Było to zdarzenie nieplanowane i nieznanie dotychczas dla obojga. Mimo to pierwszy kontakt seksualny przyniósł mi zadowolenie i przyjemność, których nie żalowali. Dopiero przy pożegnaniu Aleksander zdał sobie sprawę, że nie stosował żadnego środka antykoncepcyjnego. Wówczas zaczął zastanawiać się, czy jego partnerka stosuje pigułki przeciwko zająsci w ciąży. Chłopak nie wypowiedział jednak głośno swoich obaw, aby nie popsuć miłej atmosfery. Zdarzenie staje się pretekstem do przekazania czytelnikom informacji, że środki antykoncepcyjne mogą stosować zarówno mężczyźni, jak i kobiety. Poza tym zwraca się tutaj uwagę na fakt, że młodzi ludzie motywowani ciekawością zupełnie zapominają o konsekwencjach swojego zachowania. To

może stać przyczyną późniejszych obaw czy lęków związanych z nieplanowaną ciążą. W tym miejscu warto przywołać historię Ewy z powieści *Ono* Doroty Terakowskiej (2003). Dziewiętnastolatka wypila za dużo alkoholu w trakcie sylwestrowej imprezy i straciła kontrolę nad sobą. W efekcie trzech mężczyzn zabrało ją z lokalu, w którym się bawiła, i zmusiło do kontaktu seksualnego. W wyniku gwałtu Ewa zaszła w ciążę. Niewątpliwie tę scenę można potraktować jako przestrożę dla młodych dziewcząt. Przyjmowanie niekontrolowanej ilości używek i nawiązywanie kontaktów z nieznanymi może przynieść zgubne konsekwencje. Jedną z najpoważniejszych to przymusowy stosunek seksualny, który oprawcy przynosi przyjemność, zaś ofierze ból i upokorzenie. Obie powieściowe sytuacje zwracają uwagę na kwestie świadomości podejmowania decyzji o współżyciu i jej skutków. Co ciekawe żaden utwór nie nastęcza czytelników przesadnym pouczeniem, a jedynie skłania do zastanowienia się nad opisanymi sytuacjami. Poza tym powieści *Ono* można jeszcze przypisywać rolę terapeutyczną, ponieważ może wspomagać odnalezienie się w życiu po gwałcie.

Z przeprowadzonych rozważań widać, że najnowsza literatura dla młodzieży dość chętnie podejmuje problematykę z zakresu edukacji seksualnej. Istotne znaczenie ma tutaj włączanie w fabułę poszczególnych utworów literackich informacji z dziedziny seksualności człowieka i związanych z tym sfer. I tak młodzieżowe powieści przynoszą opisy problemów i zmian, jakich doświadczają adolescenti. W konstruowanych w nich światach ważny element stanowi rodzina, która odzwierciedla modele ze świata pozapowieściowego. Zatem pojawia się kwestia samotnego wychowywania, relacji dziecko – rodzin zastępczych czy patologii, jakie ogarniają dom rodzinny. Natomiast kreacje poszczególnych postaci promują nowe wzorce kobiecości i męskości, które respektują równouprawnienie i przemienność ról. Literatura młodzieżowa podejmuje również tematy związane *stricte* z seksualnością nastolatków. W powieściach objaśniania się, jak wygląda zauroczenie czy pierwsza miłość, podkreślając przy tym skutki niedojrzałości emocjonalnej. Ponadto autorzy podejmują refleksję na trudny temat, jakim jest stosunek seksualny. W niektórych powieściach pojawiają zaledwie szczątkowe informacje o seksie, inne zaś włączają sceny pierwszego kontaktu cielesnego młodych ludzi. Pozwala to skłonienie odbiorców do refleksji wokół współżycia i jego konsekwencji. Przywołując drastyczne następstwa nieprzemyślanych kontaktów seksualnych powieści dla młodzieży próbują ostrzec przed nimi.

Literatura młodzieżowa jako instrument edukacji seksualnej spełnia przede wszystkim dwie bardzo ważne funkcje: edukacyjną i pouczającą. Dostarcza swoim czytelnikom informacji o seksualności człowieka, których nie zawsze

mówi się w sposób otwarty. Poza tym promuje określone postawy i zachowania, a także daje wskazówki i skłania do różnych refleksji. W ten sposób literatura dla młodzieży uzupełnia działania wychowawcze, a niejednokrotnie zastępuje je. Ponadto teksty adresowane do młodych ludzi mogą niekiedy spełniać rolę kompensacyjną i terapeutyczną. Odkrywają bowiem przed adolescentami nieznaną im wcześniej tajniki ludzkiego życia bądź próbują pomóc im zrozumieć trudną sytuację, w jakiej się znaleźli.

Bibliografia

Adamczykowa Z., (2008), *Literatura „czwarta” – w kręgu zagadnień teoretycznych*, [w:] *Literatura dla dzieci i młodzieży (po roku 1980)*, pod red. K. Heskiej-Kwaśniewicz, Katowice.

Chomczyńska-Miliszkievicz M., (2002), *Edukacja seksualna w społeczeństwie współczesnym. Konteksty pedagogiczne i psychologiczne*, Lublin.

Cieślikowski J., (1985), *Literatura osobna*, wybór R. Waksmund, Warszawa.

Ciwoniuk B., (2011), *Igor*, Łódź.

Ciwoniuk B., (2013), *Rokko*, Łódź.

Fox M., (2008), *Kaśka Podrywaczka*, Łódź.

Fox M., (2009), *Agaton-Gagaton*, Wrocław.

Fox M., (2012), *Plotkarski SMS*, Łódź.

Frycie S., (1999), *Czy literatura dla dzieci i młodzieży jest literaturą „osobną”*, „Guliwer”, nr 6.

Jagiello J., (2012), *Kawa z kardamonem*, Łódź.

Kosmowska B., (2014), *Pozłacana rybka*, Łódź.

Lagache F., *La littérature de jeunesse. La connaître, la comprendre, l'enseigner*, Paris.

Lew-Starowicz Z., Długołęcka A., (2006), *Edukacja seksualna*, Warszawa.

Ługowska J., (2009), *Literatura dla młodego odbiorcy – „osobna” czy „czwarta”? O sposobie istnienia oraz twórczości dla dzieci i młodzieży w systemie literatury*, [w:] *Ocalone królestwo. Twórczość dla dzieci – perspektywy badawcze – problemy animacji*, red. nauk. G. Leszczyński, D. Świerczyńska-Jelonek, M. Zając, Warszawa.

Mańczyk A., (2008), *Pierwsza noc pod gołym niebem*, Warszawa.

Marcoin F., Chelebourg Ch., (2013), *La littérature de jeunesse*, Paris.

Maślanka M., (2010), *Bidul*, Warszawa.

Nières-Chevrel I., (2009), *Introduction à la littérature de jeunesse*, Paris.

Nowak E., (2014), *Bransoletka*, Kraków.

Onichimowska A., (2012), *Koniec gry*, Kraków.

Ostrowicka B., (2014), *Zła dziewczyna*, Łódź.

Piątyszek M., (2009), *Nie tylko dla młodzieży*, „Polonistyka”, nr 10.

Skotnicka G., (2010), *Funkcje książki dla dzieci i młodzieży w zmieniającej się rzeczywistości kulturalnej*, [w:] „Stare” i „nowe” w literaturze dla dzieci i młodzieży, pod red. B. Olszewskiej i E. Łuckiej-Zajac, Opole.

Sławiński J., (red.), (2008), *Słownik terminów literackich*, Wrocław.

Szymeczko K., (2012), *Wywrotka*, Łódź.

Terakowska D., (2003), *Ono*, Kraków.